

7. Shalashova, M. M. (2011). *Otsenka kachestva shkol'nogo khimicheskogo obrazovaniya: innovatsionnyy instrumentariy*. [Quality assessment of school chemical education: innovative tools]. Moscow.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

БОХАН Юлія Володимирівна – кандидат хімічних наук, доцент, доцент кафедри природничих наук та методик їхнього навчання Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: методика та історія викладання хімії у закладах вищої освіти; аналітична хімія малих концентрацій; пробопідготовка в інструментальних методах аналізу.

ФОРОСТОВСЬКА Тетяна Олександрівна – викладач кафедри природничих наук та методик їхнього навчання Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: проблеми методики навчання хімії в закладах вищої освіти.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

BOKHAN Iuliia Volodymyrivna – Candidate of Chemical Sciences, Docent Head of Department of Natural Sciences and Methods of their Training of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Circle of scientific interests: methodology and history of teaching chemistry in institutions of higher education; analytical chemistry of small concentrations; sample preparation in instrumental analysis methods.

FOROSTOVSKA Tetiana Oleksandrivna – Scinces Teacher Department of Natural Sciences and Methods of their Training of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Circle of scientific interests: The Theory and Methodology for Teaching chemistry in institutions of higher education.

Стаття надійшла до редакції 13.12.2019 р.

УДК: 378

DOI: 10.36550/2415-7988-2020-1-186-87-92

ДЕМ'ЯНЧУК Михайло Ростиславович –

кандидат педагогічних наук, викладач терапевтичних дисциплін комунального закладу вищої освіти «Рівненська медична академія»

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8729-5144>

e-mail: dmr-rv@ukr.net

КОНЦЕПЦІЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ МОЛОДШИХ СПЕЦІАЛІСТІВ СЕСТРИНСЬКОЇ СПРАВИ У КОЛЕДЖАХ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Оновлення сучасної системи освіти в медичних коледжах спроможне розширити інформаційний, культурний, мотиваційно-аксіологічний, особистісно-акмеологічний, фахово-практично-сеологічний простір професійного становлення майбутніх фахівців сестринської справи в процесі здобуття певного освітньо-кваліфікаційного рівня. Розробка цілісної системи професійної підготовки майбутніх молодших спеціалістів сестринської справи передбачає визначення концептуальних положень такого наукового дослідження. Розкриття концепції (що є терміном філософського дискурсу) передбачає авторське уточнення й розуміння досліджуваної проблеми, позаяк пов'язане з розробкою і розгортанням особистого знання. Концептуальні положення як елементи системного бачення організації освітнього

процесу в медичному коледжі розуміємо як взаємопов'язані концепти, що відображають всебічне осмислення різнопланових множинних методологічних, теоретичних і практичних підходів до вирішення проблеми професійної підготовки майбутніх молодших спеціалістів сестринської справи. Ще в епоху Середньовіччя обговорення смислів окремих речей отримало назву диктазма. Проте, сучасна логіка відображення авторського розуміння певних об'єктів (процесів) дає змогу теоретично аргументувати і практично підтвердити концептуальне бачення розвитку конкретної ситуації – розробки методики оновлення системи професійної підготовки майбутніх молодших спеціалістів сестринської справи в медичних коледжах. Відтак, розроблена концепція корелює не з визначеним об'єктом (процесом навчання в медичних коледжах), а з питаннями і відповідями на них: як вдосконалити,

осучаснити, покращити професійну підготовку майбутніх молодших спеціалістів сестринської справи. Тому кожне положення концепції корелює не лише з досліджуванним об'єктом, а в основному з цілісністю особистісного науково-дослідницького досвіду і перспективного бачення та розуміння взаємозв'язку складних і внутрішньо диференційованих концептуальних структур (всебічного наукового дослідження проблеми, раціонально-теоретичного обґрунтування шляхів її розв'язання, рефлексивного аналізу дієвості пізнавальних засобів та ін.), що в сукупності дає змогу розробити авторську систему професійної підготовки майбутніх молодших спеціалістів сестринської справи в медичних коледжах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема вдосконалення професійної підготовки майбутніх фахівців сестринської справи залишається актуальною, про що свідчать численні наукові розвідки. Дослідники розглядають медичний коледж як освітнє середовище формування професійної ідентичності майбутніх спеціалістів сестринської справи (І. Мельничук і Х. Козак) [2]; вивчають зарубіжний досвід багаторівневості професійної підготовки майбутніх фахівців сестринської справи в умовах ступеневої освіти (К. Пікон) [6] та шляхи вирішення проблеми якості медичної освіти у Європейському освітньому просторі (Н. Новосолова) [5]; обґрунтовують практичну доцільність використання інноваційних підходів у медсестринській освіті (А. Мутигуллина) [3]; аргументують шляхи вдосконалення механізмів державного управління системою освіти середнього медичного персоналу в Україні (Р. Неділько) [4] та ін. Фундаментальні праці, в яких розкривається сутність концепції як форми наукового знання (В. Рижко) [7] не дають чіткого уявлення про концепцію професійної підготовки майбутніх молодших спеціалістів сестринської справи в медичних коледжах, а сприяють постулатизації засадничих концептів реалізації авторського підходу до вирішення окресленої проблеми.

Мета статті – розкрити сутність основних концептуальних положень професійної підготовки майбутніх молодших спеціалістів сестринської справи у коледжах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розроблена концепція дослідження відображає в комплексі основні наукові ідеї, реалізація яких передбачає оновлення системи професійної підготовки

майбутніх молодших спеціалістів сестринської справи у медичних коледжах. На основі врахування фундаментально-наукових, рекомендаційно-методичних і діяльнісно-технологічних аспектів розробленості окресленої проблеми основні концептуальні положення розглядалися на методологічному, теоретичному та практичному рівнях, які визначаються як концепти – вузлові частини, в яких сконцентровані основні наукові ідеї. Означені концепти взаємопов'язані між собою змістом, особливостями, спрямованістю навчання студентів у медичних коледжах, враховують закономірності професійної освіти медичних працівників середньої ланки, наукові підходи і принципи її ефективної організації, відображають специфіку поєднання традиційних форм і методів навчання з педагогічними інноваціями в професійній підготовці середнього медичного персоналу.

Методологічний концепт дослідження базується на реалізації науково-методологічних підходів у професійній підготовці майбутніх молодших спеціалістів сестринської справи. Такими підходами визначено системний, компетентнісний, процесуальний, праксеологічний, інтеграційний, комплексний, аксіологічний, акмеологічний, особистісно зорієнтований, синергетичний.

Системний підхід дає змогу розглядати освітній процес у медичному коледжі в поєднанні всіх структурних складників досліджуваної системи у взаємозалежності та взаємозв'язку:

– мета реалізації оновленої системи поєднується з очікуваним результатом, який залежить від активної та діяльної позиції суб'єктів освітнього процесу і відображає структуру тих якісних характеристик, які свідчать про готовність і професійну компетентність випускників до роботи за фахом (хоча абсолютно точна «міра оцінки передбачуваних результатів не може бути задалегідь визначеною» [1, с. 26]);

– ефективність системної роботи викладачів медичного коледжу залежить від їхнього педагогічного професіоналізму, сучасного навчально-методичного забезпечення та цілеспрямовано активної пізнавальної діяльності студентів (що актуалізує реалізацію процесуального та особистісно зорієнтованого підходів);

– важливим аспектом у системі професійної підготовки майбутніх молодших спеціалістів сестринської справи є окреслення студентами особистісних цінностей професійного становлення,

визначення цілей професійного зростання (що є результатом використання аксіологічного та акмеологічного підходів);

– позаяк традиційна система навчання не може паралелізуватися з динамічними перетворювальними процесами в суспільстві, відтак використання педагогічних інновацій у традиційній медсестринській освіті є вагомим чинником (каталізатором) осучаснення освітнього середовища (що передбачає використання інтеграційного підходу) та виникнення на такій основі більш продуктивних і дієвих нових форм, методів, педагогічних технологій (що є результатом реалізації синергетичного підходу);

– оновлена система професійної підготовки майбутніх молодших спеціалістів сестринської справи охоплює також реалізацію взаємодоповнювальних педагогічних умов такого процесу, органічне поєднання теорії та практики вивчення дисциплін різних циклів та ін. (що відображає спрямованість комплексного підходу).

Методологічний концепт базується на методології, «яка вивчає засоби, принципи організації пізнавальної та практично-перетворюючої діяльності людини» [1, с. 63]. У дослідженні системи професійної підготовки майбутніх молодших спеціалістів сестринської справи. Використовувалися такі загальнонаукові принципи:

– використання студентами теоретичної підготовки в нових змодельованих ситуаціях роботи за фахом з метою апробації єдності теорії і практики, що зумовлює сформованих умінь і навичок виконання професійних дій;

– історизму, що створює наукове підґрунтя розвитку професії медичної сестри та розширює професійний світогляд студентів;

– наступності вивчення дисциплін гуманітарної, соціально-економічної, природничо-наукової та професійно-орієнтованої підготовки, що забезпечує певний освітній та освітньо-кваліфікаційний рівень випускників медичних коледжів;

– креативності, що спонукає студентів до виявлення творчих задатків і здібностей до оптимізації сприйняття навчального матеріалу та його адаптації до практичних ситуацій професійної діяльності;

– рефлексивності, що зорієнтовує майбутніх молодших спеціалістів сестринської справи до саморозвитку на основі самооцінки власного рівня готовності до роботи за фахом.

Теоретичний концепт формується на основі аналізу та узагальнення таких його

складників:

– основні положення законодавчої нормативно-правової бази, що унормовує професійну підготовку майбутніх молодших спеціалістів сестринської справи в медичних коледжах і відображає стратегічні напрями медсестринської освіти;

– сучасний понятійно-термінологічний апарат дослідження, використання якого передбачає професійну ідентифікацію майбутніх молодших спеціалістів сестринської справи;

– наукові розвідки останніх років, які дають змогу розкрити специфіку професійної підготовки майбутніх молодших спеціалістів сестринської справи закордоном та в Україні;

– перспективні методики використання інноваційних технологій у медичних коледжах, які дають змогу визначити спрямованість сучасних експериментальних досліджень на вдосконалення освіти майбутніх медичних сестер;

– теоретичні розробки структурно-функціональних моделей різних аспектів професійної підготовки майбутніх молодших спеціалістів сестринської справи, створені з урахуванням загальнонаукових положень про моделювання та дають змогу встановити особливості й цілісність освітнього процесу в медичних коледжах і компонентний склад сформованості досліджуваного феномену (готовності, підготовленості, різних видів компетентності та ін.).

Практичний концепт поєднує різнопланові процесуальні складники досліджуваного процесу:

– визначення дієвих чинників (організаційно-педагогічних умов дослідження), які позитивно впливають на перебіг освітнього процесу в медичних коледжах у контексті оновлення професійної підготовки майбутніх молодших спеціалістів сестринської справи;

– розробка авторського навчально-методичного забезпечення сукупності дисциплін з різних циклів підготовки, обраних для проведення дослідно-експериментальної роботи в медичних коледжах;

– апробація експериментальної методики професійної підготовки студентів у медичних коледжах шляхом реалізації визначених організаційно-педагогічних умов;

– уточнення сутності визначених чинників та методики їх упровадження в систему професійної підготовки майбутніх молодших спеціалістів сестринської справи;

– організація та проведення цілісної дослідно-експериментальної роботи у виокремлених (експериментальних) групах;

– проведення порівняльного аналізу результативності традиційної та експериментальної системи професійної підготовки майбутніх молодших спеціалістів сестринської справи в медичних коледжах;

– визначення достовірності отриманих результатів шляхом використання статистичних методів, які застосовуються у педагогічних дослідженнях;

– використання можливостей впровадження авторської системи в освітній процес інших медичних коледжів.

Урахування методологічного, теоретичного та практичного концептів дослідно-експериментальної роботи створює основу для розробки авторської системи професійної підготовки майбутніх молодших спеціалістів сестринської справи в медичних коледжах, яка органічно входить в систему вищої медичної освіти в Україні та відзначається новизною.

Визначаємо такі основні показники новизни розробленої системи, сформовані на основі врахування концептуальних положень дослідження:

1) наукове обґрунтування *методологічних* підходів, закономірностей, особливостей та принципів організації освітнього процесу в медичних коледжах;

2) творча реалізація складників *теоретичного* концепту, що відображається в таких напрямках:

– авторське тлумачення основних понять і термінів, які використовуються в дослідно-експериментальній роботі;

– визначення перспективних тенденцій в організації сучасних педагогічних досліджень у сфері професійної освіти медичних сестер;

– проведення компаративного аналізу закордонного та вітчизняного досвіду, історії та сучасності підготовки фахівців сестринської справи з метою визначення оптимальних стратегічних напрямів організації освіти в медичних коледжах;

– структурування педагогічних технологій, які в наукових колах спрямовувалися на формування конкретних компетентностей (професійної, термінологічної, комунікативної, деонтологічної та ін.) і готовності майбутніх молодших спеціалістів сестринської справи до певних видів діяльності в роботі за фахом, щоб визначити структуру (компонентно-критеріальний склад) одного з таких феноменів, у якому враховуються всі аспекти підготовки студентів у медичних коледжах;

– визначення переваг використання інтерактивно-комунікативних та проєктно-симуляційних технологій у медичних коледжах, які дають змогу викладачам в умовах аудиторних занять створити безпечні умови навчання майбутніх медичних сестер (з дотриманням одного з основних принципів роботи медперсоналу: «Не нашкодь!») виконувати конкретні професійні функції на високому рівні автоматизму та професійної компетентності. Адже ситуаційний пошук вирішення професійних завдань науковці розглядають як «вдалу спробу реалізувати рефлексні механізми, властиві психічному комплексу людини» [8, с. 225]. Студенти мають змогу озвучити власне бачення вирішення професійно-ситуативного завдання і продемонструвати свої дії в умовах участі в спроектованих інтерактивних професійно-симуляційних вправах;

– визначення та теоретичне обґрунтування змістового наповнення основних блоків структурно-функціональної моделі професійної підготовки майбутніх молодших спеціалістів сестринської справи, встановлення взаємозв'язків та взаємовпливу між усіма визначеними складниками та розробити схематичне зображення такої моделі, що свідчить про структуровану цілісність освітнього процесу в медичних коледжах;

3) експериментально перевірена методика реалізації визначених педагогічних умов і наукових підходів свідчить про дієвість розробленої структурно-функціональної моделі та достовірність авторського бачення оновленої системи професійної підготовки майбутніх молодших спеціалістів сестринської справи, що свідчить про новизну *практичного* концепта. Навчання студентів у медичних коледжах представлено як структурований, системний, динамічно-функціональний, інноваційно-технологічний процес, результати якого свідчать про ефективність розробленої експериментальної системи, яку можна адаптувати до підготовки майбутніх фахівців сестринської справи різних кваліфікаційних рівнів. Основним змінним складником такої системи може бути її змістове наповнення – вибір дисциплін, який залежить від профілю підготовки сестринського персоналу.

Важливим доповненням практичного концепта є узагальнення педагогічного досвіду впровадження оновленої системи професійної підготовки майбутніх фахівців сестринської справи в медичних коледжах (проведення педагогічних практикумів, відкритих занять з демонстрацією передового

досвіду; методичні розробки для вивчення фахових дисциплін з сестринської справи з використанням педагогічних інновацій; проведення експертного оцінювання на основі «інтуїтивно-логічного аналізу проблеми з кількісними судженнями та формальною обробкою результатів») [1, с. 180]).

Результати проведеної дослідно-експериментальної роботи знаходять відображення в таких напрямках:

- фіксація та опис передбачуваних позитивних і неочікуваних негативних результатів на основі проведення перманентних спостережень, вивчення статистичних матеріалів, бесід, опитування, анкетування, тестування, аналізу навчально-методичної документації тощо;

- створення бази змодельованих ситуативних завдань кваліфікаційної діяльності фахівців сестринської справи;

- визначення класифікаційних ознак для структурування компонентів професійної компетентності випускників медичних коледжів, що визначатимуться студентами як особистісні акме-вершини;

- «встановлення причинно-наслідкових зв'язків, механізму педагогічного впливу, їх оцінка; з'ясування внутрішніх механізмів і закономірностей досягнення успіху педагогічної діяльності» [1, с. 179].

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Авторське бачення шляхів оновлення існуючої системи професійної підготовки майбутніх молодших спеціалістів сестринської справи у медичних коледжах базується на розробці концепції дослідно-експериментальної роботи. Основні положення цілісної концепції презентовані у трьох концептах: методологічному, теоретичному, практичному. Детальний опис засадничих складників кожного концепта дає змогу відобразити різні аспекти оновлення та реалізації сучасної системи професійної підготовки майбутніх молодших спеціалістів сестринської справи у медичних коледжах.

Перспективи подальших наукових розвідок вбачаємо у розробці навчально-методичного забезпечення для інтеграції педагогічних технологій у медсестринську освіту на різних кваліфікаційних рівнях.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Коханко О. М. Основи науково-педагогічних досліджень : навч. посібник / О. М. Коханко. – Хмельницький : ХНУ, 2005. 254 с.
2. Мельничук І. М. Медичний коледж як освітнє середовище формування професійної ідентичності майбутніх спеціалістів сестринської справи / І. М. Мельничук, Х. І. Козак // Наукові

записки Рівненського державного гуманітарного університету. – 2017. – Вип. 16 (59). С. 212–216.

3. Мутигуллина А. А. Имитационные методы обучения в формировании практической компетентности будущей медицинской сестры : дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / А. А. Мутигуллина. – Казань, 2014. 227 с.

4. Неділько Р. В. Удосконалення механізмів державного управління системою освіти середнього медичного персоналу в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. наук з державного управління : спец. 25.00.02 – механізми державного управління / Р. В. Неділько. – Запоріжжя, 2018. 22 с.

5. Новосолова Н. Ф. Проблема якості медичної освіти у Європейському освітньому просторі / Н. Ф. Новосолова // Медсестринство. – 2007. – № 1. С. 16–20.

6. Пікон К. С. Багаторівневість професійної підготовки майбутніх фахівців сестринської справи в умовах ступеневої освіти США / К. С. Пікон // Молодий вчений. – 2017. – № 7 (47). – С. 313–316.

7. Рижко В. А. Концепція як форма наукового знання / В. А. Рижко ; НАН України, Центр гуманіт. освіти. – К. : Наук. думка, 1995. 203 с.

8. Теоретические основы системного анализа / В. И. Новосельцев, Б. В. Тарасов, В. К. Голиков, Б. Е. Демин ; под ред. В. И. Новосельцева. – Москва : Майор, 2006. 592 с.

REFERENCES

1. Kokhanko, O. M. (2005). *Osnovy naukovopedagogichnykh doslidzhen*. [Fundamentals of scientific and pedagogical research]. Khmelnytskyi.
2. Melnychuk, I. M., Kozak, Kh. I. (2017). *Medychnyi koledzh yak osvittne seredovyshe formuvannya profesiinoi identychnosti maibytynikh spetsialistiv sestrynskoi spravy*. [Medical college as an educational environment for forming of professional identity of future specialists in nursing]. Rivne.
3. Mutigullina, A. A. (2014). *Imitatsionnye metody obucheniya v formirovanii prakticheskoy kompetentnosti budushchey meditsinskoj sestry*. [Simulation training methods in the formation of the practical competence of future nurse]. Kazan.
4. Nedilko, R. V. (2018). *Udoskonalennia mekhanizmv derzhavnoho upravlinnia systemoiu osvity serednoho medychnoho personalu v Ukraini*. [Improvement of the public administration mechanisms of the educational system of average medical personnel in Ukraine]. Zaporizhzhia.
5. Novosolova, N. F. (2007). *Problema yakosti medychnoi osvity u Yevropeiskomu osvittnomu prostori*. [The problem of quality of medical education in the European educational space]. Ternopil.
6. Pikon, K. S. (2017). *Bahatorivnevist profesiinoi pidhotovky maibutnykh fakhivtsiv sestrynskoi spravy v umovakh stupenevoi osvity SSHA*. [The multilevel vocational training of future

specialists in nursing in the conditions of degree education of the USA]. Kherson.

7. Ryzhko, V. A. (1995). *Kontseptsia yak forma naukovoho znannia*. [Concept as a form of scientific knowledge]. Kyiv.

8. Novoseltsev, V. I., Tarasov, B. V., Golikov, V. K., Demin, B. E. (2006). *Teoreticheskie osnovy sistemnogo analiza*. [Theoretical foundations of system analysis]. Moscow.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ДЕМ'ЯНЧУК Михайло Ростиславович – кандидат педагогічних наук, викладач терапевтичних дисциплін Комунального закладу вищої освіти «Рівненська медична академія».

Наукові інтереси: інноваційні педагогічні технології, медична література, професійна підготовка медичних сестер.

DEMIANCHUK Mykhailo Rostyslavovych – Candidate of Pedagogical Sciences, Lecturer of Therapeutic Disciplines of Municipal Institution of Higher Education «Rivne Medical Academy of Rivne Region Council».

Circle of scientific interests: innovative pedagogical technologies, medical literature, vocational training of nurses.

Стаття надійшла до редакції 19.12.2019 р.

УДК 378.011.3'015.311

DOI: 10.36550/2415-7988-2020-1-186-92-98

ДУБІНКА Микола Михайлович –

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри педагогіки та менеджменту освіти

Центральноукраїнського державного педагогічного університету

імені Володимира Винниченка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7129-3750>

e-mail: mdubinka72@gmail.com

ПРОФЕСІЙНЕ САМОВИЗНАЧЕННЯ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Оцінюючи зміни в змісті професійних устремлінь молоді на сучасному етапі, необхідно зазначити, що економічні та інформаційні зміни, реформування системи освіти мають величезний вплив на плани професійного самовизначення молоді. Зміни змісту праці диктують особливі, іноді суперечливі вимоги до фахівців певного професійного спрямування. І ця тенденція посилюється у сьогоденні, тому професійне самовизначення характеризується як свідомий та активний вияв, визначення та утвердження власної позиції в системі суспільних відносин чи суспільного розподілу праці.

Як результат, у сучасному освітньому просторі науковці виокремлюють низку тенденцій, пов'язаних зі сферою освіти та професійним самовизначенням молоді: 1) *зростання престижу освіти взагалі й технічної освіти зокрема*, де професійна освіта представлена як одна з основних цінностей суспільства, без якої неможливі ні становлення особистості, ні подальший розвиток суспільства; 2) *зміна цільових настанов професійної освіти як соціального інституту*: від забезпечення потреб держави у фахівцях різного профілю до задоволення

різноманітних освітніх потреб особистості заради її розвитку й самореалізації, а також для забезпечення її конкурентоспроможності на ринку праці; 3) *зміна характеру попиту на робочу силу*: необхідно досягти такого рівня кваліфікації, що дозволить продуктивно працювати в умовах інформаційного суспільства; 4) *внутрішня реорганізація освіти* відповідно до вимог ринкової економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальні теоретико-методологічні основи дослідження самовизначення закладені у працях К. О. Абульханової-Славської, Т. А. Араканцевої, Л. І. Анциферової, Л. І. Божович, М.Р. Гінзбурга, Г. П. Нікова, М.С.Пряжнікова, С. Л. Рубінштейна, В.Ф. Сафіна, О. П. Щотки, С. М. Чистякової, Б. А. Щербатюк та ін.

Основою теоретичної концепції технології професійного самовизначення (О. М. Борисова, Л. Є. Галаганова, О. І. Головаха, Ф. І. Іващенко, О. Є. Климів, Л. М. Кухарчук, Н. М. Нікітіна, Ю. М. Орлов, Ф. В. Повшедна, М. Г. Чобітько, Н. А. Шовір) є усвідомлена соціально-професійна позиція особистості, підґрунтям якої є широкий комплекс виховних і освітніх впливів на